

2. Gravplassen et speil av tiden

fra individuelle gravminner til felles gravmonumenter

Over noen få tiår har samfunnet vårt endret seg fra å være relativt homogent til å bli et mer **mangfoldig** samfunn. Det som fyller livene våre ønsker vi å ta med til graven. Med det oppstår behovet for et større **mangfold** av ulike gravformer.

Det som likevel **kanskje** er en generell trend, er at flere foretrekker en eller annen form for felles gravmonument.

Dette kan for eksempel være:

- i tilknytning til enkle urnegraver i skogen
- kolumbarium
- navnet minnelund
- askespredning

For hver av disse ulike gravformene finnes det ulike varianter i utforming og uttrykk, noen er nesten ikke til stede, andre mere ruvende og monumentale. Men likhetstrekket ser ut til å være, at vi i løpet av de siste tiårene, velger bort det individuelle gravminnet og heller foretrekker et felles gravmonument.

3. Gravplassen et speil av tiden

bevaring av gravområder som kulturminner

Arealer som tidligere ble fylt opp med kistegraver blir nå først stående halvtomme, deretter helt forlatt. Denne trenden står sterkere i noen av de nordiske landene, som for eksempel i Danmark og deler av Sverige. Vi vet enda ikke om en like stor endring vil skje i resten av Norden. I Norge ser vi en tydelig trend, at gravformen navnet minnelund vokser i popularitet.

Mitt poeng her, hvis vi spår riktig inn i framtiden - er at det er mulig å være føre var og planlegge slik at overgangen fra en sterk trend innen gravformer til en annen får en god overgang.

Mitt første innspill er å ha en strategi for bevaring slik at det som har vært vår sterke gravformtradisjon, på kort tid, ikke smuldrer opp til ingenting. Gjennom en bevaringsstrategi får en så videre frigjort arealer til de nye gravformene.

Det er denne omvandlingsprosessen hele dette foredraget omhandler.

4. Gravplassen et speil av tiden

Gravplassen er et speil av tiden og behovet for en endring, også på gravplassen, presser seg på. Vi som planlegger gravplasser må hele tiden navigere, være fleksible og tilpasse oss de nye behovene, ønskene og trendene.

5. Lademoen kirkegård som eksempel

Som utgangspunkt for denne forelesningen bruker jeg Lademoen kirkegård i Trondheim som eksempel. Det er en klassisk norsk kirkegård, etablert i 1902, med flere utvidelser over tid. Det er mange fellestrekk i den overordnede strukturen mellom de nordiske gravplassene - og det jeg omtaler her har jeg tro på kan relateres til mange nordiske gravplasser.

6. Individuelle gravminner

Her har jeg tegnet inn hver av de individuelle gravminnene på kirkegården.

I Norge krever lovverket at gravminner eldre enn 60 år ikke skal flyttes før regionale kulturminnemyndigheter har uttalt seg. Alle andre gravminner kan fjernes. Men når endringene i gravplasstradisjonene går hurtig, er 60 år for seint. Gravlegging som gjøres i dag, er allerede historie i morgen.

Det som i dag oppfattes som tradisjonelt eller lite spennende, er verdt å ta vare på. Dette må gravplassforvaltningen tenke gjennom tidlig. Dagens gravplassutforming er også en del av vår felles historie.

Om gravplassforvaltningen lager en langsiktig bevaringsplan for sine gravplasser, er sjansen stor for at enkelte felt vil kunne bevare sin autensitet. Gravminner er privat eiendom, men antagelig er det få som vil benytte seg av muligheten til at gravminnet fjernes. De fleste vil antagelig synes at dette er et tiltak de ønsker å være delaktige i.

7. Interessant å bevare for ettertiden?

Dette er et kistegravfelt fra Östra kyrkogården i Malmö. Mange gravminner er fjernet fra feltet. Hvis en på dette tidspunktet skulle bestemme seg for at dette skal bevares, så er mye av karakteren allerede tapt.

8. Bevares i sin helhet for ettertiden

Dette er et urnegravfelt på Strømsø kirkegård i Drammen. Skrekk og gru, tenker de fleste, dette er altfor tett! Men snart er alle disse tette urnegravfeltene borte, nettopp fordi de er så upopulære. Feltet har jo sin sjarm, det er karakteristisk og det er ikke minst en del av vår historie.

9. Bevares i sin helhet for ettertiden

Tilsvarende tett urnegravfelt finner en på Solheim gravplass i Bergen. Feltet framstår som et skrått scenegulv, godt eksponert, omkranset av karakteristisk vegetasjon. Det ville være synd om historien om alle de tette sosialdemokratiske urnegravfeltene ble helt borte.

10. Individuelle gravminner

Nå er vi tilbake til Lademoen kirkegård. For at de inntegnede gravminnene skal komme tydeligere fram, har jeg lagt de på en ensfarget bakgrunn. De mer tett sammenstilte er urnegraver og de med mer avstand, er kistegraver.

11. Individuelle gravminner, kistegraver

På det neste bilde her, har jeg fjernet urnegravene - og kistegravfeltene står igjen. Hva er verdt å bevare av de ulike kistegravfeltene.

Gravplassforvaltningen må her vurdere:

Hvilke felt er gode representanter for sin tidsepoke og gir et godt helhetlig inntrykk i sammenheng med vegetasjonen, veisystem mm?

Hvor mange felt skal vi bevare, hvor mye klarer vi å vedlikeholde?

12. Forslag til bevaring, kistegraver

Her er et forslag til bevaring av kistegravfelt. Ulike tidsepoker er representert. Det å få de bevarte feltene samlet litt, har også hatt betydning. På en annen gravplass er det kanskje mer riktig å bevare litt mer spredt - det kommer nok an på flere forhold.

13. Individuelle gravminner, urnegraver

Her er alle urnegravfeltene. Gravminnene står tett - og vedlikeholdsarbeidet er kanskje enda større her. Hvilke er aktuelle å bevare? Noen av gravfeltene tegner en bue som følger svingen i veiforløpet og underbygger på den måten den helhetlige strukturen. Kanskje disse urnegravfeltene er mer verdt å ta vare på?

14. Forslag til bevaring, urnegraver

Forslaget til bevaring av urnegravfelt ble litt mere spredt.

15. Forslag til bevaring

... men når en ser det sammenstilt med de bevarte kistegravfeltene, framstår forslaget til

bevaring relativt sammenhengende. Bevaringsområdet omkranser den eldste delen - og på vei til den nyere delen, blir det å passere bevaringsområdet en del av opplevelsen på veien.

16. Forslag til bevaring, unike gravminner

I tillegg foreslås det å bevare noen få unike gravminner. Gravminner som skiller seg ut på en eller annen måte, men som ikke står i et gravfelt som i seg selv er bevaringsverdig.

17. Forslag til bevaring

Så er vi tilbake til ortofotoet. Forslaget til bevaring er lagt inn og her får en godt inntrykk av hvor områdene som med tiden vil kunne disponeres til nye gravformer. Arealene som frigis er store - og delvis fra den tidlige opprinnelige gravplassen og delvis arealer fra de nyeste utvidelsene.

18. Forslag til bevaring, veisystem

Videre kan en se på om deler av veisystemet på gravplassen er godt bevart. Jeg har her valgt å trekke frem sentrale deler av det opprinnelige veisystemet.

19. Forslag til bevaring, vegetasjon

Hvilken vegetasjon underbygger dette veisystemet spesielt? Her har jeg tegnet over eksisterende trær langs det aktuelle veisystemet.

20. Flyfoto 1957

Dette er et flyfoto fra 1957. Her gjenkjenner en lett veisystemet som her blir underbygd av doble trekker.

21. Forslag til bevaring og utvikling, vegetasjon

Her har jeg tatt med trærne fra dagens situasjon. En ser her tydelig en sammenheng mellom den opprinnelige overordnede planen og trærnes struktur i dag. Den store forskjellen er at de tverrgående trekkene er borte, flere av de doble rekkene har noen steder blitt enkle og linjene i trekkene er ikke så heltrukne.

22. Forslag til bevaring og utvikling, vegetasjon

På dette bildet ser dere at jeg har lagt inn flere trær. Målet har vært å tydeliggjøre og forsterke de linjene som antyder det gamle anleggets struktur i dag. Bakgrunnen for at trærne ikke har vært erstattet av nye, kan være flere, men jeg har ikke lagt inn trær på de tverrgående linjene, kanskje forvaltningen i Trondheim har syntes at det har vært for mange trær.

23. Bygge på stedets kvaliteter

Her et eksempel på trealleer som er holdt ved like på Landskrona kyrkogård i Helsingborg.

24. Bygge på stedets kvaliteter

Trealleene er viktige for gravplassens identitet, ved å holde disse i hevd, bygger en på stedets kvaliteter.

25. Bygge på stedets kvaliteter

Trealleer eller trekker har vært viktige formgivende elementer på gravplasser helt fra gravplassene ble skjøttede grøntanlegg på slutten av 1700-tallet. Dette fotografiet er fra Cimetiere du Pere-Lachaise i Paris som ble åpnet i 1820. Pere-Lachaise er blant de store forbildene innenfor gravplassformgivning. Trekker og trealleer var en viktig del av anleggets overordnede struktur.

26. Bygge på stedets kvaliteter

Bevare og rekonstruere, men også utvikle. Utvikle i et mer moderne formspråk, det er også en mulighet. Dette er Tree Cathedral Bergamo i Italia. Trekkene gir klare assosiasjoner til klassisk høyverdig arkitektur, men tilfører i tillegg noe nytt med hvordan de er formgitt med søyler i espalje.

27. Bygge på stedets kvaliteter

Det som er den fantastiske ekstra dimensjon med uterommet og med vegetasjon, ikke minst, er endringene gjennom året. De ulike årstidene tilfører en kontinuerlig variasjon til stedet.

28. Bygge på stedets kvaliteter

fargene skifter mellom sterkt kulørte til mer neddempede jordfarger ...

29. Bygge på stedets kvaliteter

... om vinteren kan anlegget framstå mye lysere når den hvite snøen legger seg på alle flater.

30. Forslag til bevaring og utvikling, vegetasjon

Jeg går nå tilbake til ortofotoet, legger på noen flere av de eksisterende trærne i de nyere delene av gravplassen.

31. Forslag til bevaring og utvikling, vegetasjon

Videre har jeg utviklet denne delen av gravplassen til en skogsgravplass. Flere trær er kommet til, så mange at de til sammen danner et tak. Kanskje kan skogsbunnen etter hvert også få et skogspreg, med fritt voksende eng eller stauder som minner om skogbunn.

En ny sterk trend er ønsket om å gravlegges i naturen eller et naturlikt område. Graven skal gå tilbake til naturen, i noen tilfeller uten noen form for markering. Dette bygger på en mer miljøvennlig og økologisk tankegang som vokser fram.

32. Den «urørte» naturen som ramme

I Bergisch Gladbach står kolumbariet «Das Haus der Klage» i en skoglysning. En kube med speil, gjenspeiler den omkransende skogen. Bak hver av de kvadratiske speilene er det en nisje for en urne. Navnet på den døde graveres inn i speilet. Inne bak veggene er det et seremonirom med vinduer i taket.

33. Den «urørte» naturen som ramme

Døden er iscenesatt i naturen, og med speilbildet oppstår en magisk stemning.

34. Felles monumenter

Neste halvdel av foredraget omhandler forslag til ulike felles monumenter. Store arealer på Lademoen kirkegård er gjort tilgjengelige for nye gravformer og skal med dette kunne imøtekomme nye behov og ønsker blant befolkningen i Trondheim.

Igjen har jeg lagt planen fra Lademoen kirkegård på en ensfarget bakgrunn. Nå kan dere se de nye felles monumentene som jeg har tegnet inn tydeligere. Det første monumentet har en sentral plassering i den eldste symmetriske delen.

35. Ivareta det individuelle

Dette er en krigskirkegård på Solheim gravplass i Bergen. Anlegget er vakkert og velkomponert. Materialene er av god kvalitet, et påkostet gravmonument. De fleste krigsmonument er verdige og vakre. Men mange uttrykker likevel at et felles monument ikke må minne om et krigsmonument. Hva er det som skiller?

Kanskje er det noe med at personen bak hver av de mange navnene ikke kommer fram?
Kanskje er det et ønske om å ivareta noe av det individuelle?

36. Ivareta det individuelle

Med navneplater som disse, er vi da på vei til å imøtekomme de som ønsker et felles minnesmerke, men likevel vil sette et personlig preg på den avdødes grav? Dette fotografiet er fra kolumbariet på Pere-Lachaise. Til sammen er det plass til 26 000 urner her, men ingen

navneplater er like. Ulike typer stein, med ulike farger og strukturer. Ulike typer skrift, i gull, svart eller hvitt. Noen med symboler, noen med bilde og noen med blomster. Her kan en utfolde seg innenfor en gitt ramme. Dette gir ikke assosiasjoner til en krigskirkegård.

37. Ivareta det individuelle

Dette er fra kolumbariet på Pålsjö kyrkogård i Helsingborg. Her er det en liten hylle foran navneplaten og her kan du legge en liten hilsen som pynt på graven.

38. Ivareta det individuelle

Det er også mulig å sette en liten plantekasse oppe på den hylla.

39. Ivareta det individuelle

- og et siste eksempel. Det blir jo personlig med en mini liten hylle å pynte på.

40. Felles monumenter

Så har jeg valgt å sette tre felles gravmonumenter sammen med en større samling av unike gravminner. Kunne vi her finne et uttrykk som harmonerer med de unike gravminnene? Bygge på stedets kvaliteter, som her er en stor variasjon.

41. Bygge på stedets kvaliteter

Disse unike gravminnene står på Domkirkegården i Trondheim.

42. Bygge på stedets kvaliteter

Kan de nye monumentene bruke noen av de samme materialene, samme proporsjonene, men hakket enklere, i et mer moderne formspråk slik at en ser forskjell på det som er nytt og det som er gammelt?

43. Bygge på stedets kvaliteter

Variasjonen blant de eldste gravminnene er store og en kan lett la seg inspirere.

44. Felles monumenter

I et tredje område har jeg lagt de felles monumentene i linjer parallelt med linjene på gravminnerekkene på de individuelle gravminnene. På den måten forteller de felles monumentene noe om det som var her tidligere. Kanskje er det andre ting i fra den tidligere utformingen som også kan trekkes inn i det nye? Eller kanskje er andre gravplasstradisjoner som kan videreføres?

45. Videreføre tradisjoner

På Berthåga kyrkogård er det laget nye urnefelt hvor tradisjonen med å rake sanden er en del av utformingen.

46. Videreføre tradisjoner

Sanden rakes i ulike mønster slik det har vært gjort gjennom flere generasjoner.

47. Felles monumenter

Det neste felles monumentet har jeg lagt lengst nord i et relativt stort område. Her vil jeg skape et unikt sted med et sirkelrundt vannspeil.

48. Skape et unikt sted

På Västra kyrkogården i Halmstad har de laget et unikt sted med en rund dam som speiler de store trekronene. Dette er en anonym minnelund, hvor blomstene som de pårørende tar med er

plassert i vaser omkring trærne. Til sammen framstår de mange avskårne blomstene som et samlet fargerikt bed.

49. **Skape et unikt sted**

Buede hekker omkranser og skaper en viss intimitet til stedet.

50. **Felles monumenter**

Det neste gravfeltet som skal få et felles monument, er også en relativt stor og åpen flate. Rette og stramt klipte hekker avgrensner stedet mot den trafikkerte veien i vest. I dette feltet skal den åpne karakteren opprettholdes.

51. **Rom med ulike kvaliteter**

Jeg innledet med å si at samfunnet vårt, på få tiår, har endret seg fra å være relativt homogent til å bli et mer **mangfoldig** samfunn. Et mangfoldig samfunn, gjenspeiler en mangfoldig befolkning, et mangfold av ønsker og et mangfold behov. Noen vokser opp ved havet, og synes at et åpent sted med lange siktlinjer er det beste en kan omgi seg med.

Dette er et muslimsk gravfelt på gravplassen Die Nieuwe Ooster i Amsterdam. Smale høyreiste trær tegner et mønster og en rytme på den store flata. De få elementene fyller ikke mer enn at flata framstår med en åpen karakter, med så lange siktlinjer som en nå kan ha på denne gravplassen.

52. **Rom med ulike kvaliteter**

Stien i plena er gamle gravminner som er brutt opp og lagt som tråkkheller. På den måten illustrerer gravstedet at livet går videre. Gamle gravminner brukes om igjen. Noen kommer noen går. Kunne deler av stien brukes til å gravere navnene i? Kanskje under kronen av det store treet?

53. **Felles monumenter**

I Sverige har skogen som gravplass vært en vedvarende gravform i over 100 år. Det at deler av eller hele gravplasser formet som et naturlikt landskap øker nå i omfang.

De siste felles monumentene jeg legger inn, er inne i skogen, den nye skogsgravplassen.

54. **Naturen som en del av gravplassen**

Dette bildet er fra Steinskogen gravlund i Bærum. Det som kjennetegner og karakteriserer Steinskogen gravlund er den naturlige skogen som omkranser gravplassen. Den navnedde minnelunden er formgitt slik at denne eksisterende skogskarakteren blir en viktig del av den. Minneplatene har et naturlikt mønster som gjenspeiler formspråket i skogens bladverk og greinstruktur.

55. **Naturen som en del av gravplassen**

Med den tette sammenstillingen av minneplater og skogsbryn, blir skogsforneemmelsen en del av minnelunden.

56. **Naturen som en del av gravplassen**

På den måten blir også årstidene en del minneplatenes utforming.

57. **Naturen som en del av gravplassen**

De ulike årstidene vil tilføre en kontinuerlig variasjon til den navnedde minnelunden. Blader som

visner, snøen som ligger på grenene om vinteren, små skudd som spirer. Årstidenes kretsløp og livets kretsløp.

58. Oppsummering i tre faser

Til sist vil jeg oppsummere det jeg har snakket om her i tre faser.

1. Utvelgelse av gravområder til bevaring for deretter å kunne fristille arealer til nye gravformer
2. Restaurering og/eller tilbakeføring av viktige karakterskapende elementer som for eksempel vegetasjon og vegsystemer
3. Og til sist - kunne imøtekomme nye behov og ønsker i befolkningen.

59. Oppsummering i tre faser

Her eksempler på hver av de tre fasene

60. Gravplassen et speil av tiden

Vi kan velge å kontinuerlig fjerne alt av spor tilbake i tid på gravplassene, og la nåtidens gravplassutforming være det regjerende ... **eller** vi kan la glimt av gravplassens historie stå igjen og på den måten la gravplassen fortelle sin historie.

... parallelt med at den imøtekommer tidens utfordringer i dag og i framtiden.

Takk for meg.